

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ**

ЛУНЧЕНКО НАДІЯ ВІКТОРІВНА

УДК: 159.922.2

**ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО
ПРОЦЕСУ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ
СЛУЖБИ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2023

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор,
Фоменко Карина Ігорівна, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, професор кафедри психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук,
Щербакова Олена Олександрівна, Державна установа «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків Національної академії медичних наук України, НАМН України, провідний науковий співробітник

кандидат психологічних наук,
Татієвська Марія Маратівна, Національний технічний університет «ХПІ», доцент кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені І.А. Зязюна

Захист відбудеться «28» лютого 2023 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.08 Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських, буд. 29, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських, буд. 29.

Автореферат розісланий “26” січня 2023 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.М. Єльчанинова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема захищеності особистості від впливу несприятливих факторів мінливого середовища є надзвичайно актуальною. Освітнє середовище є частиною життєвого, соціального середовища людини і розкривається у сукупності усіх освітніх факторів, які чинять вплив на особистість у процесах навчання, виховання і розвитку; є певним виховним простором, у якому здійснюється педагогічно організований розвиток особистості. Освітнє середовище є основою життєздатності будь-якого закладу освіти, виступаючи сукупністю умов задоволення потреб усіх учасників освітнього процесу. Ці умови можуть бути більше чи менше безпечними залежно від наявності чи відсутності певних психологічних характеристик, станів та ситуацій, що визначають характер міжособистісних стосунків педагогів, учнів, батьків. За даними наших попередніх досліджень (2020) третина учнів почувають себе незахищеними від приниження однокласників та учителів і кожен п'ятий учитель почуває себе незахищеним від образ збоку учнів. Ці обставини визначають доцільність впровадження новітніх психотехнологій забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища в основній школі. Актуальною виявляється також проблема забезпечення психологічної служби основної школи методами психодіагностики та цілеспрямованого формування психологічно безпечного освітнього середовища.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична розробка, вимоги освітньої практики й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження у такій редакції: *«Формування психологічної безпеки учасників освітнього процесу основної школи в діяльності психологічної служби».*

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Психологія розвитку суб'єктів педагогічного процесу» (державний реєстраційний номер 0121U100712 від 20.01.2021 р.).

Тему дисертаційного дослідження Лунченко Надії Вікторівни «Формування психологічної безпеки учасників освітнього процесу основної школи в діяльності психологічної служби» було уточнено на засіданні Вченої ради Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди від 26.10.2022 р., протокол № 3.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – визначити психологічні особливості та умови формування психологічної безпеки учасників освітнього процесу основної школи у межах діяльності психологічної служби.

Задачі дослідження:

1) концептуалізувати феномен психологічної безпеки освітнього середовища основної школи та визначити психолого-педагогічні засади його забезпечення психологічною службою школи;

2) створити психодіагностичний комплекс дослідження психологічної безпеки освітнього середовища основної школи;

3) визначити типологічні особливості психологічної безпеки освітнього середовища основної школи учасників освітнього процесу;

4) визначити специфіку психологічної безпеки освітнього середовища основної школи учнів з урахуванням їх соціометричного статусу;

5) визначити специфіку психологічної безпеки освітнього середовища основної школи учителів з урахуванням їх стилю педагогічного спілкування;

6) визначити низку регулятивних детермінант психологічної безпеки учасників освітнього процесу в основній школі;

7) розробити програму психологічного супроводу безпеки освітнього середовища основної школи.

Об'єкт дослідження: психологічна безпека освітнього середовища учасників освітнього процесу основної школи.

Предмет дослідження: психологічний супровід розвитку безпеки освітнього середовища основної школи у діяльності психологічної служби.

Методологічною та теоретичною основою дослідження виступили: психологічні уявлення про особистість як активного суб'єкта діяльності та поведінки (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Леонтєв, С. Максименко, С. Рубінштейн), теоретичні положення про психологічну безпеку (І. Абакумова, Р. Агуцумянц, О. Бабій, Н. Волянчук, Ф. Мугулов, О. Мурадян), освітнє середовище (Ю. Кулюткін, Л. Остапенко, В. Ясвін), безпеку освітнього середовища (І. Арендачук, І. Баєва, О. Бондарчук, О. Вихристюк, С. Дорофей, В. Панок, Н. Сосновенко); психологічні дослідження саморегуляції поведінки і діяльності (О. Конопкін, М. Кузнєцов, В. Маросанова, В. Олефір, К. Фоменко, А.В. Фурман); методологічні засади роботи психологічної служби школи (А. Обухівська, В. Острова, В. Панок, А. Фурман) та організації психологічного супроводу розвитку особистості (М. Мушкевич, В. Панок, С. Шандрук, Т. Хомуленко).

Методи дослідження. Для розв'язання дослідницької проблеми був застосований комплекс методів, вибір яких зумовлено предметом, метою та завданнями дослідження. До комплексу увійшли наступні методи: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми; *емпіричні* – експериментальні та психодіагностичні методи дослідження психологічної безпеки освітнього середовища та її психологічних особливостей; *математико-статистичної обробки* даних (параметричні та непараметричні критерії порівняння вибірок, кореляційний аналіз, кластерний аналіз, дисперсійний аналіз, регресійний аналіз) з наступною якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Статистичний аналіз здійснювався за допомогою пакету статистичних програм Statistica 6.0.

Наукова новизна та теоретична значущість роботи полягають у тому, що:

Уперше:

- показано специфіку психологічної безпеки освітнього середовища учнів основної школи, яка виявляється у прямих зв'язках із мірою сприятливості психологічного клімату та соціометричного статусу школяра, оптимізмом та

задоволеністю життя, а також зворотніми зв'язками із стрес-факторами навчальної діяльності, тривожністю, агресивністю, деструктивним типом самоствердження та віктимністю;

- виявлено специфіку психологічної безпеки освітнього середовища учителів основної школи, яка виявляється у прямих зв'язках із мірою діалогічності педагогічного спілкування, задоволеністю працею та зворотніми зв'язками із емоційним вигоранням та комунікативною інтолерантністю;

- визначено регулятивні предиктори психологічної безпеки освітнього середовища учасників освітнього процесу основної школи;

розширено уявлення про:

- психологічну безпеку освітнього середовища основної школи у єдності її матеріально-просторової, соціально-психологічної та психолого-педагогічної складових;

- психолого-педагогічні засади забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища основної школи психологічною службою;

- типологічні особливості психологічної безпеки освітнього середовища через характеристику співвідношення в учнів та учителів рівнів інструментальної, власне психологічної безпеки та проявів булінгу в основній школі;

дістали подальшого розвитку:

- засоби психологічного супроводу розвитку психологічної безпеки освітнього середовища основної школи у діяльності психологічної служби;

- психодіагностика психологічної безпеки освітнього середовища основної школи.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в адаптації методики психодіагностики психологічної безпеки освітнього середовища основної школи, у створенні програми психологічного супроводу забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища основної школи, ефективність якої доведено і яку можна застосовувати у діяльності її психологічної служби.

Основні положення роботи й отримані у дисертаційному дослідженні результати можуть бути використані у ході професійної підготовки та підвищення професійного рівня практичних психологів при викладанні навчальних курсів «Педагогічна психологія», «Вікова психологія», «Психокорекція», «Основи психологічного консультування», «Психодіагностика».

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчально-виховний процес факультету соціальних і поведінкових наук ХНПУ імені Г.С. Сковороди (довідка № 01/10-559 від 03.11.2022), Університету Григорія Сковороди у Переяславі (довідка № 246 від 23.06.2022), Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 03-10-52/1 від 23.06.2022) та Західноукраїнського національного університету (довідка № 126-25/690 від 03.05.2022), а також Кушницького закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів освіти Керецьківської сільської ради (довідка № 94 від 16.11.2022 р.), Лисичівського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів освіти Хустського району Закарпатської області (довідка № 01-16/ 149 від 17.11. 2022 р.), Бездрицького ліцею Бездрицької сільської ради Сумського району

Сумської області (довідка № 01-23/68 від 14.11.22), Новосуханівського ліцею Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області (довідка № 86 від 11.11.2022), Комунальної установи Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів № 24, м. Суми (довідка № 01-16/123 від 15.11.2022), а також у діяльність Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України (довідка № 60/1 від 24.06.2022 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційного дослідження представлено на Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах» (16-17 травня 2002 р, м. Київ), «Використання психолого-педагогічних технологій у процесі підготовки практичних психологів і вчителів в умовах вищого навчального закладу» (12-13 травня 2004 року, м. Чернівці), «Організаційно-функціональні моделі діяльності психологічної служби системи освіти та психолого-медико-педагогічної консультації» (19-21 жовтня 2011 року, м. Донецьк), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія і практика» (29 січня 2021 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження викладені у 19 наукових працях – 5 у фахових виданнях України з психології, включених до наукометричних баз, 1 – у зарубіжному виданні.

Особистий внесок здобувача. У публікаціях, написаних у співавторстві, доробок здобувача складають: узагальнення теоретичних положень, збір емпіричних даних, обробка та інтерпретація отриманих результатів. Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Список використаних літературних джерел налічує 113 найменування, із них 23 іноземною мовою. Повний обсяг дисертації 199 сторінок. Основний зміст викладено на 168 сторінках. Робота містить 78 рисунків, 42 таблиці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, розкрито теоретико-методологічні основи і методи дослідження, його наукову новизну, теоретичне і практичне значення, представлено дані щодо апробації та впровадження результатів дослідження, публікацій та структури дисертації.

У першому розділі – «Теоретичні засади дослідження психологічної безпеки освітнього середовища в основній школі» наводиться огляд і аналіз наукової літератури з проблеми, розглядаються теоретичні засади вивчення психологічної безпеки освітнього середовища основної школи, визначено зміст поняття «психологічна безпека особистості», представлена теоретична модель діяльності психологічної служби із забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища основної школи.

У результаті теоретичного аналізу за проблемою освітнього середовища основної школи було визначено, що воно може розумітися як високо організована система соціально-психологічних умов, в межах яких реалізуються освітні завдання, відбувається соціалізація та психологічний розвиток особистості. Структуру освітнього середовища доцільно розглядати через три основні складові: матеріально-просторову, що характеризує предметну дійсність основної школи, соціально-психологічну, що описує характер стосунків та комунікації учасників освітнього процесу, та психолого-педагогічну, що характеризує ефективність освітнього процесу, характер педагогічного спілкування учителя з учнями, міру задоволеності освітнім процесом його учасників.

Теоретичний огляд проблеми психологічної безпеки особистості дозволив сформулювати деякі визначення цього поняття, описати його основні ознаки та психологічні фактори розвитку (рис. 1).

Визначення психологічної безпеки особистості	Ознаки та властивості психологічної безпеки особистості	Фактори психологічної безпеки особистості
<ul style="list-style-type: none"> - система життєзабезпечення - мобілізатор ресурсів психіки особистості в надзвичайних обставинах - можливості керувати небезпеками, уміння попереджати та уникати загрозливі системи - стабільний стан захищеності об'єкта від різних загроз і небезпек - психологічне здоров'я та стан «захищеності особистості» від деструктивних дій, що виступає внутрішнім ресурсом, що чинить опір деструктивним діям - усвідомлене, рефлексивне і дієве ставлення людини до умов життя, що забезпечує відчуття цілісності, конгруентності, рівноваги та розвитку - міра задоволеності базової потреби в безпеці - життєздатність особистості. 	<ul style="list-style-type: none"> - об'єктивна відсутність загроз - впевненість - почуття стабільності - відсутність тривоги - здатність до планування перспектив, цілепокладання - антиципаційна спроможність - низька віктимність - відсутність проявів агресії та булінгу (образ, цькування тощо) - моральність та доброзичливість - безстрашність та осмисленість - психологічний комфорт та почуття захищеності. 	<ul style="list-style-type: none"> • якості та умови життєдіяльності • усунення джерел небезпеки • сприятливе референтне оточення та психологічний клімат групи • задоволення базових потреб • психологічне благополуччя • психоемоційна стійкість • дія захисних механізмів та копінг-стратегій • почуття компетентності • позитивне самоствавлення • відповідальність • адаптаційний потенціал • саморегуляція • життєстійкість

Рис. 1 Характеристика психологічної безпеки особистості.

Під психологічною безпекою освітнього середовища слід розуміти стан психологічної захищеності учасників освітнього процесу, що передбачає, передусім, відсутність психологічного насильства у школі, що забезпечується інструментальною озброєністю шкільної адміністрації та психологічної служби ЗЗСО із попередження та подолання проявів булінгу, створення сприятливого психологічного клімату у групах школярів та педагогічного колективу. Психологічна безпека освітнього середовища основної школи також передбачає діалогічний характер педагогічного спілкування, міжособистісну толерантність, психологічний комфорт та благополуччя, атмосферу довіри та взаємної поваги учасників освітнього процесу.

Визначено, що діяльність психологічної служби із забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища основної школи має враховувати напрями роботи з усіма учасниками освітнього процесу (адміністрація, учителі,

учні та батьки) та містити форми і методи психодіагностичної, консультативно-терапевтичної, корекційної, просвітницької та психодідактичної роботи, враховуючи матеріально-просторову (психологічна просвіта у питаннях ергономіки навчального простору, тайм-менеджменту, створення оптимального предметно-просторового середовища, що сприяє почуттю психологічного комфорту учасників освітнього процесу), соціально-психологічну (забезпечення сприятливого психологічного клімату у шкільних колективах учнів та педагогів; забезпечення взаємної поваги, діалогічності у спілкуванні учасників освітнього процесу; подолання проявів булінгу, цькування, конфліктних ситуацій в освітньому середовищі) та психолого-педагогічну (психологічний супровід методики навчання та виховання з урахуваннями модернізації освіти) її складові.

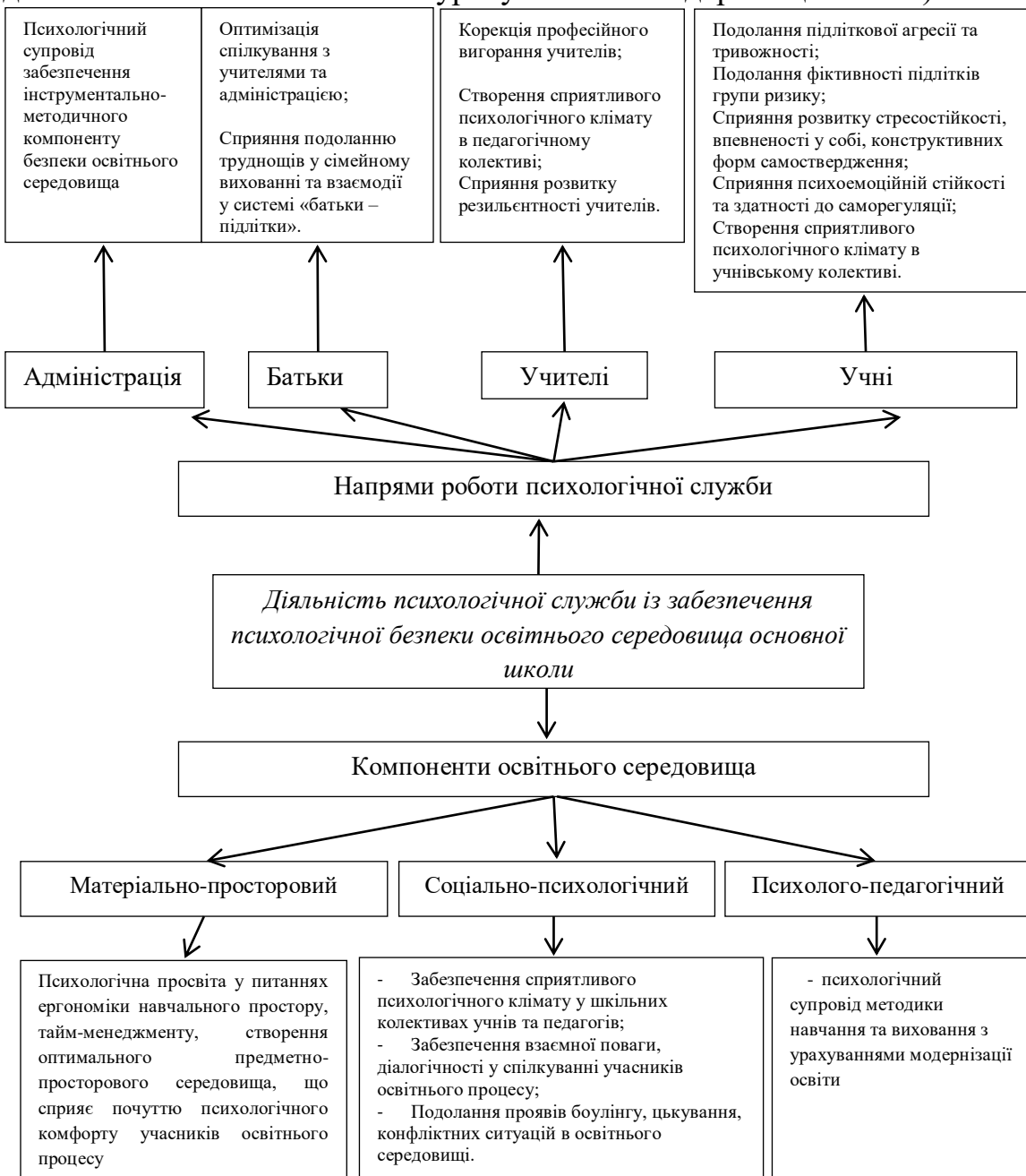

Рис. 2 Теоретична модель діяльності психологічної служби із забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища основної школи.

У другому розділі – «Типологія, кореляти та предиктори психологічної безпеки учасників освітнього процесу основної школи» – представлені результати емпіричного дослідження особливостей психологічної безпеки освітнього середовища основної школи.

У дослідницьку вибірку увійшло 243 досліджуваних – 160 учнів та 83 учителів основної школи (Лисичівський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів, Бездрицький ліцей Бездрицької сільської ради Сумського району Сумської області, Новосуханівський ліцей Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області, Кушницький заклад загальної середньої освіти I-III ступенів Керецьківської сільської ради, Комунальна установа Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів №24, м. Суми).

Створений психодіагностичний комплекс дослідження рівня і специфіки психологічної безпеки освітнього середовища основної школи містить адаптовану україномовну методику А.К. Муса, Б. Мешак та Дж. І. Сагір, яка дозволяє визначити міру інструментальної і власне психологічної безпеки, а також проявів булінгу в освітньому середовищі основної школи в оцінках учасників освітнього процесу. Крім того, до психодіагностичного комплексу увійшли методики, що дозволяють вивчити психічні якості та здатності учнів: метод соціометрії Я. Морено, методику дослідження психологічного клімату у класі, методику вивчення стрес-факторів навчальної діяльності К. Фоменко і Н. Жукової, методику діагностики агресивності Баса-Даркі, методику діагностики тривожності Ч. Спілбергера, дитячий опитувальник оптимістичного стилю пояснення успіху та невдачі Т.О. Гордєєвої, О.А. Сичова та Є.М. Осіна, багатовимірну методику оцінки задоволеності життям школяра О.А. Сичова, методику дослідження стилю самоствердження, методику діагностики схильності до віктимної поведінки О.О. Андроннікової, опитувальник «Академічна саморегуляція» Р. М. Райана, Д. Р. Коннелла, адаптований О.О. Щербаковою, опитувальник «Стиль саморегуляції студентів – ССС-2011») та учителів (методику вивчення стилю педагогічного спілкування, методику діагностики рівня абнотивності М.М. Кашапова, методику вивчення комунікативної толерантності В.В. Бойка, Методика вивчення психічного вигорання А.А. Рукавішнікова, методику діагностики професійного вигорання К. Маслач, С. Джексон, в адаптації Н. Водопьянкової, Методика діагностики задоволеності працею Т.Ю. Іванової, О.І. Рассказової, Є.М. Осіна, адаптовану К. Фоменко методику діагностики саморегуляції трудової діяльності, опитувальник «Стиль саморегуляції особистості – ССП-98»). Усі іншомовні тексти методик були перекладені на українську мову із подальшою перевіркою статистики альфа Кронбаха, що підтвердила високу одномоментну надійність пунктів опитувальників та їх придатність для використання.

Виявлено типологічні профілі психологічної безпеки освітнього середовища основної школи: у результаті кластеризації показників інструментальної та психологічної безпеки, а також проявів булінгу у школі, виявлено три профілі психологічної безпеки освітнього середовища – психологічно небезпечне, умовно безпечне та безпечне освітнє середовище. Виявлено відповідність психологічної

безпеки освітнього середовища в оцінках учасників освітнього процесу – учнів та учителів основної школи.

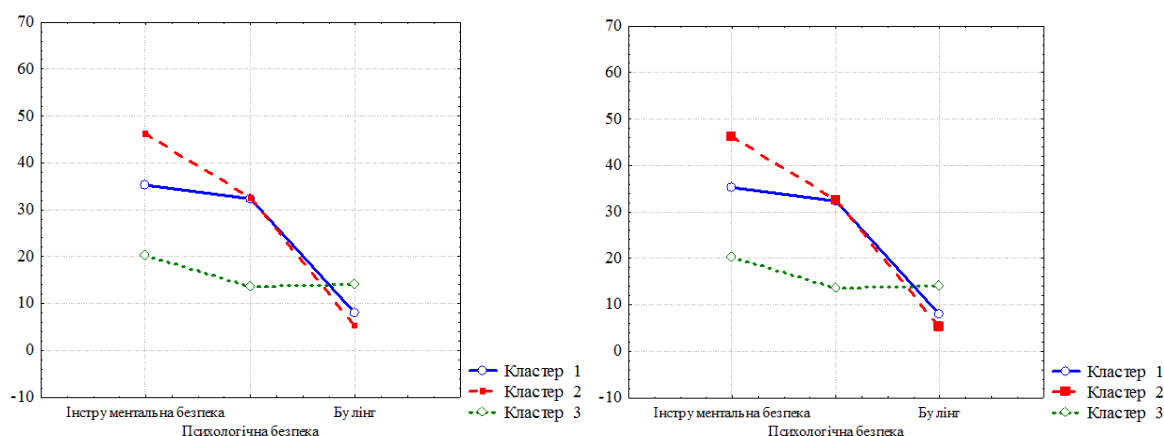

Рис. 3 Типологічні профілі психологічної безпеки освітнього середовища школярів (а) та учителів (б).

У межах вивчення особливостей психологічної безпеки учнів основної школи було показано пряму відповідність між соціометричним статусом, рівнем психологічної безпеки та психологічним кліматом у класі: у психологічно безпечному освітньому середовищі та за умови високого соціометричного статусу психологічним клімат у класі оцінюється учнем як найбільш сприятливий.

Визначено зворотну відповідність прояву стрес-факторів навчальної діяльності школярів та психологічної безпеки учнів основної школи. Поведінка та дії однокласників ($N=63,60$, $p<0,0001$) та учителів ($N=64,05$, $p<0,0001$), специфіка організації освітнього процесу ($N=60,55$, $p<0,0001$) та умови навчання ($N=61,65$, $p<0,0001$), а також власні якості, вміння та знання ($N=63,54$, $p<0,0001$) тим більше сприймаються як стресогенні, чим більшою виявляється міра проявів булінгу в освітньому середовищі і чим меншим є рівень психологічної та інструментальної безпеки освітнього середовища. Слід зазначити, що соціометричний статус учня не має істотного впливу на сприйняття пресингів навчальної діяльності в освітніх середовищах з різним рівнем психологічної безпеки.

Особистісна ($N=44,31$, $p<0,0001$) та ситуативна ($N=33,75$, $p<0,0001$) тривожність проявляються в учнів більшою мірою за умови їх перебування у психологічно небезпечному освітньому середовищі, а за умови низького соціометричного статусу було визначено найнижчий рівень особистісної тривожності.

Агресивність учнів основної школи тим вище, чим більш небезпечним є освітнє середовище, в якому вони перебувають. Такі показники агресивності, як дратівливість, підозра та почуття провини виражені найбільше в учнів з ізольованим соціометричним статусом. Схильність до фізичної агресії та негативізм є найбільшими у школярів із високим соціометричним статусом у психологічно небезпечному освітньому середовищі ($F=2,76$, $p<0,05$). Непряма агресія є найвищою у школярів із ізольованим соціометричним статусом в психологічно небезпечному освітньому середовищі ($F=3,29$, $p<0,05$).

Оптимізм у ситуації успіху та невдачі учнів основної школи прямо пропорційний рівню психологічної безпеки освітнього середовища. Істотне зниження оптимізму властиве школярам за умови ізольованого соціометричного статусу. Поєднання таких факторів, як ізольований соціометричний статус школяра та його перебування у психологічно небезпечному освітньому середовищі зумовлює найнижчий рівень оптимізму ($F=2,36$, $p<0,05$).

Задоволеність життям виявляється найнижчою у школярів із психологічно небезпечного освітнього середовища. Низький соціометричний статус також виступає значущим фактором низької задоволеності життям. Задоволеність сім'єю, школою, собою, учителями та друзями є найвищою у школярів з психологічно безпечного освітнього середовища. В умовно безпечному освітньому середовищі високий статус учня є значущим для задоволеності школою ($F=2,75$, $p<0,05$).

Прояви булінгу у школі є більш вираженими в освітньому середовищі школярів із деструктивним типом самоствердження або тих, що відмовляються від самоствердження загалом, натомість конструктивне самоствердження властиве школярам, які оцінюють власне освітнє середовище як безпечне. Деструктивний тип самоствердження властивий школярам з психологічно безпечного освітнього середовища незалежно від соціометричного статусу у класі ($F=4,59$, $p<0,001$), а відмова від самоствердження властива ізольованим школярам із психологічно небезпечного освітнього середовища ($F=8,67$, $p<0,0001$).

Показники віктимності школярів прямо пропорційні рівню психологічної безпеки учнів основної школи. Агресивна віктимність властива школярам із відкинутим соціометричним статусом, а саморуйнівна, гіперсоціальна, пасивна та реалізована типи віктимності – із ізольованим соціометричним статусом. Зірковий соціометричний статус у психологічно небезпечному освітньому середовищі передбачає найбільшу актуалізацію агресивної віктимності ($F=5,98$, $p<0,001$). Реалізована віктимність більшою мірою властива школярам із ізольованим соціометричним статусом у психологічно небезпечному освітньому середовищі ($F=8,20$, $p<0,0001$).

У межах вивчення особливостей психологічної безпеки *учителів основної школи* було встановлено, що інструментальна та психологічна безпека позитивно корелюють із педагогічним стилем активної взаємодії з учнями, а прояви булінгу ти частіше проявляються в освітньому середовищі, чим більш виражені у педагогів стилі автократичного, неконтактного, ригідного та авторитарного педагогічного спілкування. Загалом у психологічно безпечному освітньому середовищі педагогам властивий більшою мірою стиль активної взаємодії ($H=21,41$, $p<0,0001$), в умовно безпечному освітньому середовищі – диференційований ($H=10,47$, $p<0,0001$), а у психологічно небезпечному – автократичний ($H=25,12$, $p<0,0001$), неконтактний ($H=23,85$, $p<0,0001$) та авторитарний ($H=30,41$, $p<0,0001$).

У результаті типологічного аналізу стилів педагогічного спілкування у педагогів основної школи було виявлено п'ять типів спілкування з учнями – емпатійний (утворений високими показниками диференційованого стилю,

помірними показниками гіперрефлексивного стилю та стилю активної взаємодії), діалогічний (утворений низькими показниками автократичного та авторитарного стилів, високими показниками стилю активної взаємодії), деструктивний (утворений високими показниками автократичного та неконтактного стилів, помірно високими показниками ригідного та авторитарного стилів), автократичний (утворений високими показниками автократичного стилю, помірними показниками неконтактного, авторитарного та ригідного стилів) та авторитарний (представлений високими показниками неконтактного та авторитарного стилів). Учителі рівномірно представлені за типами педагогічного спілкування ($\chi^2_{\text{Емп}} = 5,625, p > 0,05$).

Виявлено, що у вчителів з «Емпатійним» типом педагогічного спілкування показники абнотивності є найвищими по вибірці, натомість у вчителів з «Авторитарним» типом педагогічного спілкування ці показники є найнижчими ($N=20,37, p < 0,001$).

Міжособистісна комунікативна толерантність у вчителів прямо пропорційна мірі психологічної безпеки освітнього середовища. Деструктивний тип педагогічного спілкування передбачає найвищі показники нерозуміння і неприйняття індивідуальності іншого, використання себе як еталону в оцінці інших, прагнення переробити та перевиховати партнера, підлаштувати його під себе, невміння прощати незручності. Авторитарний тип педагогічного спілкування у вчителів передбачає найвищі показники нерозуміння індивідуального іншого, використання себе як еталону в оцінці інших, невміння приховувати свої почуття при зіткненні з іншою думкою. Авторитарний тип педагогічного спілкування передбачає категоричність та консервативність в оцінці інших, нетерпимість до фізичного та психологічного дискомфорту, що створюють інші, невміння адаптуватись до характеру іншого. Категоричність і консерватизм в оцінці інших у вчителів виражені найбільше за умови авторитарного типу педагогічного спілкування та перебування у психологічно небезпечному освітньому середовищі. Поєднання деструктивного типу педагогічного спілкування та умовно безпечного освітнього середовища зумовлює найвищий рівень невміння прощати іншим незручності ($N=30,41, p < 0,0001$).

Психічне вигорання учителів негативно корелює із мірою психологічної безпеки освітнього середовища. Авторитарний тип педагогічного спілкування передбачає найвищий рівень психоемоційного виснаження, особистісного відчуження, емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції особистих досягнень, деструктивний тип педагогічного спілкування – зниження професійної мотивації, а емпатійний – найнижчі показники психічного вигорання.

Задоволеність працею прямо пропорційна рівню психологічної безпеки освітнього середовища учителів і властива більшою мірою учителям із емпатійним типом педагогічного спілкування, зокрема показники задоволеності змістом та процесом праці ($N=30,41, p < 0,0001$).

У результаті регресійного аналізу, застосованого для виявлення регулятивних детермінант психологічної безпеки учасників освітнього процесу,

було визначено, що психологічна безпека освітнього середовища школярів визначається показниками ідентифікованого регулювання навчальної діяльності, здатностями до моделювання та оцінки результатів навчання, а учителів – внутрішньою мотивацією професійної діяльності, показниками моделювання та гнучкості поведінки і діяльності; інструментальна безпека освітнього середовища школярів зумовлена предикторами ідентифікованого та інтроєктованого регулювання навчання, моделювання навчальної діяльності та гнучкості у навчанні, а учителів – інтроєктованого регулювання професійної діяльності, оцінкою результатів та гнучкості у трудовій діяльності; прояви булінгу тим більше виражені в освітньому середовищі, чим більше дія предикторів зовнішнього регулювання навчання, здатностей до планування та програмування навчальної діяльності, а також самостійності та відповідальності школярів і ідентифікованого регулювання професійної діяльності, здатностей до планування та гнучкості поведінки у вчителів основної школи.

Інструментальна безпека освітнього середовища школярів = 0,30
 Моделювання + 0,18 Оцінка результатів + 0,24 Ідентифіковане регулювання + 0,09
 Інтроєктоване регулювання -0,13 Планування.

Психологічна безпека освітнього середовища школярів = 0,33
 Відповідальність + 0,25 Планування + 0,29 Програмування + 0,23 Зовнішнє
 регулювання + 0,10 Самостійність.

Прояви булінгу в освітньому середовищі школярів = 19,40 – 0,38
 Відповідальність – 0,23 Гнучкість – 0,16 Надійність.

Інструментальна безпека освітнього середовища учителів = 0,36 Оцінка
 результату + 0,24 Гнучкість + 0,28 Інтроєктоване регулювання.

Психологічна безпека освітнього середовища учителів = 8,68+ 0,41
 Гнучкість + 0,23 Моделювання + 0,40 Внутрішнє регулювання.

Прояви булінгу в освітньому середовищі учителів = 19,47 – 0,64
 Ідентифіковане регулювання – 0,20 Гнучкість – 0,13 Планування.

У третьому розділі – «Психологічний супровід безпечного освітнього середовища основної школи у діяльності психологічної служби» представлено теоретико-методологічні засади та програму сприяння формуванню психологічно безпечного освітнього середовища основної школи у діяльності психологічної служби.

У розробленій нами теоретико-методологічній моделі психологічної безпеки освітнього середовища основної школи, воно розуміється як таке, що має референтну суб'єктивну значущість для учасників освітнього процесу, які характеризуються високою резильєнтністю, асертивністю, комунікативною толерантністю, володінням проактивними копінгамі, здатностями до саморегуляції негативних психоемоційних станів та поведінки у цілому та які є задоволеними у спілкуванні та взаємодіють у психологічно сприятливому кліматі учнівсько-учительського колективу, створюється через психологічні технології, які забезпечують, передусім, відмову від булінгу, перевагу діалогічного стилю

педагогічного спілкування, достатньо високий соціометричний статус кожного підлітка у шкільному колективі.

Рис. 4 Психологічна модель психологічної безпеки освітнього середовища основної школи.

Напрямок роботи із учителями основної школи із психологічно небезпечного освітнього середовища був орієнтований на досягнення таких результатів:

- розвиток діалогічного стилю педагогічного спілкування;
- розвиток комунікативної толерантності;
- корекція емоційного вигорання, оволодіння проактивними копінгами;
- розвиток здатності до саморегуляції професійної діяльності.

Напрямок роботи із учнями основної школи без урахування їх соціометричного статусу передбачав:

- формування сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі;
- розвиток здатності до конструктивного розв'язання конфліктів;
- розвиток оптимістичних настанов;
- розвиток резильєнтності та стресостійкості, оволодіння проактивними копінгами;
- розвиток здатності до саморегуляції навчальної діяльності.

Напрямок роботи із учнями із низьким соціометричним статусом основної школи із психологічно небезпечного освітнього середовища був орієнтований на досягнення таких результатів:

- зниження віктимності;
- зниження тривожності;
- розвиток асертивних форм поведінки.

Напрямок роботи із учнями із високим соціометричним статусом основної школи із психологічно небезпечного освітнього середовища був орієнтований на досягнення таких результатів:

- зниження агресивності;
- корекція деструктивних стратегій самоствердження;

Напрямок роботи із *батьками* учнів передбачав індивідуальне психологічне консультування з проблем сімейного виховання підлітків, а також впровадження просвітницьких лекцій за тематикою психологічної безпеки освітнього середовища.

Програма психологічного супроводу безпеки освітнього середовища реалізувалась у три етапи: *мотиваційний*, спрямований на формування націленості на створення психологічно безпечного освітнього середовища основної школи, *основний*, на якому реалізувалися власне корекційно-розвивальні впливи, та *рефлексивний*, на якому здійснювалось усвідомлення отриманого досвіду.

Перевірка ефективності впровадженої програми психологічного супроводу безпеки освітнього середовища основної школи показала статистично значуще зростання показників інструментальної та психологічної безпеки освітнього середовища та зниження показників проявів булінгу у вчителів та учнів експериментальної групи, натомість у учасників освітнього процесу контрольної групи значущих зрушень не відбулось.

У таблиці 1 показано результати порівняння експериментальної та контрольної груп після впровадження програми за показниками психологічної безпеки.

Таблиця 1

Показники психологічної безпеки учителів та учнів через 3 місяці після впровадження програми психологічного супроводу

Показники	Групи досліджуваних		U	Z	p
	Експериментальна група	Контрольна група			
<i>Учні основної школи</i>					
Інструментальна безпека	17,40±1,43	15,27±1,68	17,00	2,68	0,007
Психологічна безпека	13,80±1,32	9,64±1,03	0,00	3,87	0,000
Прояви булінгу	5,70±1,77	15,64±2,25	0,00	-3,87	0,000
<i>Учителі основної школи</i>					
Інструментальна безпека	26,88±3,35	18,83±6,08	5,000	-2,45	0,014
Психологічна безпека	23,13±2,41	14,17±1,94	0,000	-3,10	0,002
Прояви булінгу	10,13±0,99	12,17±1,47	5,000	2,45	0,014

Представлені результати порівняльного дослідження доводять ефективність запропонованої програми психологічного супроводу безпеки освітнього середовища основної школи.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявляється у визначенні особливостей психологічного супроводу психологічної безпеки освітнього середовища основної школи. На підставі отриманих в ході дослідження результатів можна зробити такі висновки:

1. У результаті теоретичного аналізу було визначено, що психологічна безпека освітнього середовища основної школи виступає високо організованою системою соціально-психологічних умов, в межах яких реалізуються освітні завдання, відбувається соціалізація та психологічний розвиток особистості та містить матеріально-просторовий (предметна ресурсність школи), соціально-психологічний (стосунки та комунікація у школі) та психолого-педагогічний (міра ефективності освітнього процесу, педагогічного спілкування учителя з учнями, задоволеності освітнім процесом його учасників), які враховуються у діяльність психологічної служби із забезпечення його психологічної безпеки. Психологічна безпека освітнього середовища, в свою чергу, є станом психологічної захищеності учасників освітнього процесу, що передбачає, передусім, відсутність психологічного насильства у школі, що забезпечується інструментальною озброєністю шкільної адміністрації та психологічної служби ЗЗСО із попередження та подолання проявів булінгу, створення сприятливого психологічного клімату у групах школярів та педагогічного колективу, діалогічний характер педагогічного спілкування, міжособистісну толерантність, психологічний комфорт та благополуччя, атмосферу довіри та взаємної поваги учасників освітнього процесу.

2. Створення комплексу методів психодіагностики психологічної безпеки освітнього середовища основної школи передбачало, передусім, адаптацію україномовного варіанту методики А.К. Муса, Б. Мешак та Дж. І. Сагір, яка дозволяє визначити міру інструментальної і власне психологічної безпеки, а також проявів булінгу в освітньому середовищі основної школи в оцінках учасників освітнього процесу. Крім того, до психодіагностичного комплексу увійшли методики, що дозволяють вивчити психічні якості та здатності учнів (соціометричний статус, психологічний клімат у класі, стрес-фактори навчальної діяльності, агресивність, тривожність, стиль самоствердження, віктимність, задоволеність життям) та учителів (стиль педагогічного спілкування, комунікативна толерантність, емоційне вигорання, задоволеність працею) основної школи.

3. Типологічний аналіз психологічної безпеки освітнього середовища, здійснений через кластеризацію показників інструментальної та психологічної безпеки, а також проявів булінгу у школі, виявив існування трьох рівнів психологічної безпеки освітнього середовища, що характеризують психологічно небезпечне, умовно безпечне та безпечне освітнє середовище. Виявлено відповідність психологічної безпеки освітнього середовища в оцінках учасників освітнього процесу – учнів та учителів основної школи.

4. Специфіка психологічної безпеки освітнього середовища основної школи виявляється у її прямій відповідності із соціометричним статусом та психологічним кліматом у класі. Зворотня відповідність психологічної безпеки учнів основної школи виявлено із вираженістю у них стрес-факторів навчальної діяльності, особистісної та ситуативної тривожності, агресивності, деструктивного типу самоствердження та віктимності. У школярів з ізольованим соціометричним статусом перебування у психологічно небезпечному освітньому пов'язане із песимізмом. Низький соціометричний статус на тлі психологічно небезпечного освітнього середовища зумовлює низьку задоволеність життям у школярів.

5. Визначено, що інструментальна та психологічна безпека освітнього середовища учителів позитивно корелюють із педагогічним стилем активної взаємодії з учнями, а прояви булінгу властиві учителям зі стилями педагогічного спілкування, що характеризуються меншою діалогічністю. Міжособистісна комунікативна інтолерантність та психічне вигорання у вчителів прямо пропорційні мірі психологічної небезпеки освітнього середовища та підсилюються за умови не діалогічних стилів педагогічного спілкування. Задоволеність працею учителів відповідає психологічній безпеці освітнього середовища та діалогічності педагогічного спілкування.

6. Аналіз регулятивних детермінант психологічної безпеки освітнього середовища основної школи показав, що у школярів вона визначається показниками ідентифікованого регулювання навчальної діяльності, здатностями до моделювання та оцінки результатів навчання, а учителів – внутрішньою мотивацією професійної діяльності, показниками моделювання та гнучкості поведінки і діяльності. Інструментальна безпека освітнього середовища школярів зумовлена предикторами ідентифікованого та інтроєктованого регулювання навчання, моделювання навчальної діяльності та гнучкості у навчанні, а учителів – інтроєктованого регулювання професійної діяльності, оцінкою результатів та гнучкості у трудовій діяльності. Прояви булінгу тим більше виражені в освітньому середовищі, чим більше дія зовнішнього регулювання навчання, здатностей до планування та програмування навчальної діяльності, самостійності та відповідальності у школярів, а також ідентифікованого регулювання професійної діяльності, здатностей до планування та гнучкості поведінки у вчителів основної школи.

7. Програма психологічного супроводу формування безпеки освітнього середовища основної школи реалізувалась у три етапи: мотиваційний, основний та рефлексивний, передбачала окремі напрями групової та індивідуальної роботи із усіма учасниками освітнього процесу. Результати впровадження програми показали, що зростання показників інструментальної та психологічної безпеки освітнього середовища та зниження показників проявів булінгу відбулось у вчителів та учнів експериментальної групи, натомість у учасників освітнього процесу контрольної групи значущих зрушень не відбулось.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку вбачаємо у створенні системи засобів сприяння психологічної безпеки освітнього середовища усіх рівнів освіти.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях з психології, включених до наукометричних баз, та зарубіжних періодичних виданнях

1. Лунченко Н.В. Становлення психологічної служби системи освіти Київщини в контексті трансформації суспільства / Вісник післядипломної освіти: Збірник наукових праць. Випуск 3 / Ред. кол.: В.В.Олійник (гол. ред.) та ін. – К.: Міленіум, 2006 – С.191-202.

2. Лунченко Н.В. Психологічний інструментарій саморозвитку практичних психологів і керівників районних (міських) психологічних служб у процесі підвищення кваліфікації //Актуальні проблеми психології. Том X. Частина 1. /За ред. академіка С.Д.Максименка. – К.: Главник, 2007. – С. 163-170.

3. Лунченко Н.В. Становлення психологічної служби системи освіти в контексті суспільних трансформацій в Україні / В.Г. Панок, Н.В. Лунченко // Вісник ХНУ імені Г.С. Сковороди : Психологія. – Харків : ХНУ, 2018. – Вип. 58. – С. 8-24.

4. Панок В., Оцінка рівня насильства у закладі освіти очима учасників: результати емпіричного дослідження / Панок В., Лунченко Н., Сосновенко Н., Панок І. // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди "Психологія". 64. 2021. С. 129-146. <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.08>

5. Лунченко Н.В. Психолінгвістичне значення концепту «безпека». Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди "Психологія". 65. 2021. С. 170-181.

6. Lunchenko N. Adolescents' perception of the psychological safety of school environment inventory // Review of theology social sciences and sacred art., 2022. 1 – P. 71-80.

Статті в інших виданнях і тези конференцій

7. Лунченко Н.В. Соціально-психологічні особливості управління психологічною службою системи освіти на регіональному рівні // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. Академіка С.Д.Максименка – К.: Плавник, 2005. – Вип..26, в 4-х томах, том 3. – С.22-29.

8. Лунченко Н.В. Актуальні проблеми науково-методичної діяльності обласного центру практичної психології і соціальної роботи // Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 16-17 травня 2002 р. – Київ – Тернопіль: Ніка-Центр, 2002 – С.88-86.

9. Лунченко Н. Психологічний інструментарій саморозвитку практичних психологів і керівників районних (міських) психологічних служб у процесі підвищення кваліфікації // Використання психолого-педагогічних технологій у процесі підготовки практичних психологів і вчителів в умовах вищого

навчального закладу. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 12-13 травня 2004 року, м. Чернівці – К.: Ніка-Центр, 2004. – С.256-263.

10. Психологічна служба та психолого-медико-педагогічні консультації системи освіти України (показники розвитку за підсумки за 2010-2011 навчального року) / [Лунченко Н.В., Обухівська А.Г., Панок В.Г. та ін.] – К.: Ніка-Центр, 2011. – 62 с.

11. Лунченко Н.В. Досвід функціонування регіональних моделей психологічної служби системи освіти України // Організаційно-функціональні моделі діяльності психологічної служби системи освіти та психолого-медико-педагогічної консультації: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 19-21 жовтня 2011 року, м. Донецьк / Уклад. І.В. Іванова. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2011. – С. 33-61.

12. Організаційні і функціональні моделі діяльності психологічної служби з формування позитивного ставлення учнів і студентів до здорового способу життя / [Щушко І.І., Лунченко Н.В., Панок В.Г. (кер.авт.кол.) та ін.]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 84 с.

13. Лунченко Н. Психологічний супровід та соціально-педагогічний патронаж дітей трудових мігрантів у системі освіти // Актуальні питання організації роботи щодо захисту прав дітей: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів. : ЛОППО, 2012. – С. 37-38.

14. Панок В. Г., Ткачук І. І., Острова В. Д., Лунченко Н. В., Бондарук Ю. С. Науково-методичні засади надання психосоціальної допомоги дітям, котрі опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. Вісник НАПН України: Педагогіка і психологія. Київ : НАПН України, 2019. Вип. 2 (103). С. 64-71 (0,15 а.а. – Лунченко Н.В.) URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717638>

15. Горленко, В.М. Окремі аспекти діяльності Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи у 2020 році / Горленко, В.М., Лунченко, Н.В., Мороз, Р.А., Романовська, Д.Д., Сосновенко, Н.В. // Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2020. 2(1). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-7> (Crossref, Open Ukrainian Citation Index, OUCI, Unpaywall, Directory of Open Access Scholarly Resources, ROAD, OCLC WorldCat).

16. Панок В. Безпечне середовище у школі: результати психологічного дослідження / Панок В., Лунченко Н., Сосновенко Н. // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : збірник наукових праць / В.В. Бондаренко (голов. ред.) та ін.[Н.В. Лунченко, Н.В. Сосновенко] – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. – 2020. http://pi.ioid.gov.ua/images/pdf/2020_2/19.pdf

17. Панок, В., Лунченко, Н., Сосновенко, Н., Панок, І. Агресія та конфліктність у взаєминах учасників освітнього процесу. *Грааль науки*, вип. 4, Травень 2021, С. 493-501, doi:10.36074/grail-of-science.07.05.2021.092. Науково-метричні бази – Index Copernicus, Google Scholar, CrossRef, OUCI

18. Панок, В., Лунченко, Н., Сосновенко, Н., Компетентнісний підхід до формування гуманістичних відносин між учасниками освітнього процесу шляхом

упровадження моделі «Мирна школа». Teach Peace! Миротворча Освіта для Нової Української Школи. Збірка статей / За загальною редакцією К. Зезюліної та І. Ландес. – Дніпро, 2021, С. 16-24.

19. Лунченко Н.В. Особливості організації психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій, в умовах закладу освіти / Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції "Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія і практика" (29 січня 2021 р., м. Харків).

АНОТАЦІЯ

Лунченко Н.В. Формування психологічної безпеки учасників освітнього процесу основної школи в діяльності психологічної служби. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2023.

У дисертації викладено результати вивчення особливостей формування психологічної безпеки освітнього середовища основної школи.

Робота містить теоретико-методологічне обґрунтування та результати емпіричного дослідження типології, предикторів та особливостей формування психологічної безпеки учасників освітнього процесів (учителів та учнів) основної школи. Виявлені особливості особистості учасників освітнього процесу в залежності від рівня їх психологічної безпеки у школі.

Розроблено програму психологічного супроводу з формування психологічно безпечного освітнього середовища основної школи у діяльності психологічної служби, ефективність якої доведена зростанням показників позитивного образу міста та міської ідентичності.

Ключові слова: психологічна безпека, психологічна служба, основна школа, психологічний супровід, саморегуляція, соціометричний статус, психологічний клімат, стрес-фактори навчальної діяльності, тривожність, агресивність, задоволеність життям школяра, самоствердження підлітків, віктимна поведінка, стиль педагогічного спілкування, абнотивність, комунікативна толерантність, професійне вигорання учителів, задоволеність працею.

SUMMARY

Lunchenko N.V. Formation of psychological safety of participants of the educational process of the primary school in the activity of psychological service. – qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences (Doctor of Philosophy) in the specialty 19.00.07 "Age and pedagogical psychology. H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 2022.

The work presents an analysis of scientific and theoretical concepts and approaches to the study of the psychological safety of the educational environment of

the primary school, identified and described the regulatory factors of its formation in the work of the psychological service of the school.

The scientific novelty and theoretical significance of scientific work, which are that:

- shows the specifics of the psychological safety of the educational environment of primary school students, which is manifested in direct connections with the extent of the favorable psychological climate and the sociometric status of the student, optimism and satisfaction destructive type of self-affirmation and victimization; .

- the regulatory predictors of the psychological safety of the educational environment of the participants of the educational process of primary school are determined;

Expanded idea of:

- psychological safety of the educational environment of the primary school in the unity of its material-spatial, socio-psychological and psychological-pedagogical components; – psychological and pedagogical principles of ensuring the psychological safety of the educational environment of the primary school by the psychological service;

- typological features of psychological safety of the educational environment through the characteristics of the ratio of students and teachers of instrumental levels, actually psychological safety and manifestations of bullying in primary school; were further developed: – means of psychological support for the development of psychological safety of the educational environment of the primary school in the activity of psychological service;

- psychodiagnosis of psychological safety of the educational environment of primary school.

The practical importance of the dissertation is to adapt the methodology of psychodiagnosis of psychological safety of the educational environment of the primary school, in the creation of a program of psychological support for ensuring the psychological safety of the educational environment of the primary school, the effectiveness of which is proven and which can be applied in the activity of its psychological service.

As a result of theoretical analysis, it was determined that the psychological safety of the educational environment of the primary school is a highly organized system of socio-psychological conditions within which educational tasks are realized, socialization and psychological development of personality is being realized and material-spatial (subject resourcefulness of the school), social and psychological (relations and communication at school) and psychological and pedagogical (measure of the effectiveness of the educational process, pedagogical communication of the teacher with students, satisfaction with the educational process of its participants), which are taken into account in the activities of the psychological service to ensure its psychological safety. Psychological safety of the educational environment, in its own time, is a state of psychological protection groups of students and pedagogical staff, dialogical nature of pedagogical communication, interpersonal tolerance, psychological

comfort and well-being, atmosphere of trust and mutual respect of participants in the educational process.

The complex of psychodiagnostics of the psychological safety of the educational environment of the primary school created within the framework of research involved the adaptation of the Ukrainian -language version of the methodology of A.K. Musa, B. Meak and JI Sagir, which allows you to determine the measure of instrumental and psychological safety, as well as manifestations of bullying in the educational environment of primary school in assessments of participants in the educational process. In addition, the psychodiagnostic complex includes techniques that allow students to study the mental qualities and abilities of students (sociometric status, psychological climate in the classroom, stress factors of educational activity, aggression, anxiety, style of self-affirmation, victimity, satisfaction of life) and teachers (style of pedagogical communication , communicative tolerance, emotional burnout, work satisfaction) of primary school.

A typological analysis of the psychological safety of the educational environment was carried out through the clustering of instrumental and psychological safety indicators, as well as the manifestations of bullying at school. The existence of three levels of psychological safety of the educational environment, characterizing a psychologically dangerous, conditionally safe and safe educational environment, has been revealed. The correspondence of the psychological safety of the educational environment in the estimates of participants in the educational process – students and teachers of primary school was revealed.

The specificity of the psychological safety of the educational environment of the primary school, which is manifested in its direct correspondence with sociometric status and psychological climate in the classroom. The reverse compliance of the psychological safety of primary school students is revealed with the severity of stress factors of educational activity, personal and situational anxiety, aggression, destructive type of self-affirmation and victimization. In students with isolated sociometric status of stay in a psychologically dangerous educational, it is related to pessimism. Low sociometric status against the background of a psychologically dangerous educational environment causes low life satisfaction with students.

It is empirically determined that the instrumental and psychological safety of teachers' educational environment is positively correlated with the pedagogical style of active interaction with students, and the manifestations of bullying are characteristic of teachers with styles of pedagogical communication, characterized by less dialogue. Interpersonal communicative intolerance and mental burnout in teachers are directly proportional to the psychological danger of the educational environment and are exacerbated, provided they are not dialogical styles of pedagogical communication. The satisfaction of teachers' work corresponds to the psychological safety of the educational environment and the dialogue of pedagogical communication. The analysis of the regulatory determinants of the psychological safety of the elementary school educational environment showed that students are determined by indicators of identified regulation of educational activity, the ability to model and evaluate the learning outcomes, and teachers – the internal motivation of professional activity, indicators of

modeling and flexibility of behavior and activity. The instrumental safety of the educational environment of students is due to the predictors of identified and intro - depicted regulation of learning, modeling of educational activity and flexibility in learning, and teachers – intro -contained regulation of professional activity, evaluation of results and flexibility in work. The manifestations of bullying are more pronounced in the educational environment, the greater the external regulation of learning, the ability to plan and program the educational activity, independence and responsibility in students, as well as identified regulation of professional activity, ability to plan and flexibility of behavior in primary school teachers.

The created program of psychological support for the formation of safety of the educational environment of the primary school was implemented in three stages: motivational, basic and reflexive, provided for separate directions of group and individual work with all participants of the educational process. The results of the implementation of the program showed that the increase in the instrumental and psychological safety of the educational environment and the reduction of the indicators of bullying occurred in teachers and students of the experimental group, but instead the participants in the educational process of the control group of significant shifts occurred.

Keywords: psychological safety, psychological service, primary school, psychological support, self-regulation, sociometric status, psychological climate, stress factors of educational activity, anxiety, aggression, satisfaction Tolerance, professional burnout, work satisfaction.

Підписано до друку 14.12.2022 р. Формат 60x90/16
Обсяг 0,8 ум-друк.арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. № 20.

Віддруковано з оригінал макету
М. Харків, пр.. Науки, 12, ЦОП «ТОЧКА»
ФОП Шаблінська М.М. Св. В02 №238292 www.tochka.k.ua
e-mail: copycentr@ukr.net
тел. (057) 705-07-65, (057) 714-65-95
(067) 55-111-31